

još za života postao je cijenjen metodolog. Kao zagovornik tradicionalne historiografije, ne one u Rankeovskom smislu, bio je često u situaciji da polemizira sa predstavnicima tzv. strukturalne historiografije. Sklonost Branislava Đurđeva da polemizira određene probleme u historijskoj nauci najbolje se ocrta u referatu Dine Mujadževića pod nazivom *Polemika između Mirjane Gross i Branislava Đurđeva*.

Nakon prezentiranih referata sa Okruglog stola na kraju Zbornika pridodata je biografija i bibliografija radova Branislava Đurđeva. To je urađeno s razlogom da bi se sagledao njegov ukupan doprinos razvoju historijske nauke u Bosni i Hercegovini, koji je neupitan, te ukazalo na bogatu bibliografiju radova koja broji preko 300 bibliografskih jedinica ■

Vesna Mušeta-Aščerić

Godišnjak. Sarajevo: Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH, 2010, Knjiga 39, 262 str.

U Sarajevu je 2010. godine objavljeno trideset i deveto izdanje *Godišnjaka* Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Kao i prethodnih 38 publikacija i ovo izdanje nastavlja tradiciju koja *Godišnjak* svrstava među najreferentnije časopise iz oblasti arheologije i historije ne samo Bosne i Hercegovine već i cjelokupne jugoistočne Evrope. Na prvi pogled uočljivo je da je novo izdanje ovog uglednog naučnog časopisa, obogaćeno novim vizuelnim identitetom, koji se ogleda u promijenjenom izgledu korica i povećanom formatu stranica. Naime, uobičajeni B5 standard zamijenjen je A4 formatom, što je rezultiralo boljom preglednošću sadržaja časopisa, te ga približilo tokovima moderne naučne publicistike. Pored naučnih radova bosanskohercegovačkih arheologa, etnologa i historičara, u ovom broju objavljeni su i članci autora iz Hrvatske, Srbije, Njemačke, Austrije i Australije. Time se jasno ukazuje na nastavak tradicije naučne misli koju ovaj časopis njeguje od početka svog objavljivanja. Rad

Redakcije rezultirao je objavljivanjem četrnaest članaka sa uskostručnim sadržajem te sa dva prikaza ranije objavljenih naučnih radova. Pri izradi sadržaja časopisa korištena je vidljivo hronološka metoda, tako da su na prvim stranicama objavljeni oni radovi koji obrađuju tematiku iz najstarijih epoha ljudskih zajednica, preko antike, srednjeg vijeka pa sve do novovjekovne historije.

U skladu sa tom metodom razvrstavanja objavljenih tekstova, ovo izdanje *Godišnjaka* započinje člankom Blagoja Govedarice "Ideološki značaj grobnih tumula i sakralna simbolika kruga". Već u uvodnom dijelu spomenutog članka naglašen je arheološki značaj nalaza tumula kao prvih građevina koje nemaju isključivo sakralni značaj, one slave i ljudsko biće kao dio prostora u kome egzistira. Autor članka s pravom primjećuje kako se kroz gradnju monumentalnih humki od V i IV milenija može pratiti socijalno raslojavanje, što posebno dobiva na značaju ako se ima u vidu da je to ono razdoblje kada je veći dio Evrope bio nase-

ljen neolitskim stanovništvom. Kroz značaj simbolike tumula nastoji se ukazati na potrebu za dubljim istraživanjem grobnih tumula koji se mogu datirati u V milenij. Iako postoji obimna arheološka građa, taj materijal još uvijek nije u odgovarajućoj mjeri interpretiran i stavljen u kulturnohistorijski okvir koji bi u najvećoj mjeri uvažavao mentalnu konstrukciju prahistorijskog čovjeka. Kroz prizmu ove problematike Govedarica je posebnu pažnju posvetio krugu kao najstarijoj formi definisanog sakralnog prostora. Forma kruga je zapravo oblik koji je u prirodi dominantan i stoga je bio blizak prahistorijskom čovjeku. Kroz konkretne primjere nalazišta tumula sa kružnim oblikom (od paleolitskih šatora, preko anadolskih gorskih svetišta do evropskih grobnih tumula), Govedarica je uočio da se u većini slučajeva radilo o vjerskoj ideologiji nomada. Ovaj oblik humke je upravo dominirao u stepama sjeverno od Crnog mora, ali i kod drugih nomada čije su životne navike ciklične i otporne na promjene. Prateće fotografije i ilustracije tekst dodatno približavaju čitatelju.

Njemački arheolog Elke Kaiser u opširnom članku pod naslovom "Der Übergang zur Rinderzucht im nördlichen Schwarzeerraum" ("Prelaz na uzgoj goveda na sjevernom području Crnog mora") također je naučnu pažnju usmjerila ka nomadskom stanovništvu koje je naseljavalo sjeverne obale Crnog mora. Kako bi na što pravilniji način utvrdila početak specijalizovanog stočarstva u tom dijelu Evrope, Kaiser je dominantno koristila statističku metodu pri istraživanju. Na osnovu statistički dobivenih rezultata uočene su značajne promjene u stočarskom uzgoju u periodu ranog bronzanog doba. U radu se podvlači da je istraživanje rezultiralo pokazateljima koji ukazuju da je postojeći uzgoj ovaca i

koza u sjevernim stepama počeo biti potiskivan uzgojem goveda. Ipak, autorica naglašava da ova problematika nije u potpunosti istražena i da arheolozi trebaju dati odgovore na mnoga naučna pitanja.

Članak "Praistorijsko naselje Brdašće u Laktašima" autorsko je djelo Orhana Jama-kovića i Zdenka Žeravice. To je rad koji ima posebnu naučnu vrijednost jer predstavlja prvo sumarno i detaljno objavljivanje rezultata dobivenih nakon terenskih iskopavanja 1960. godine na lokalitetu Brdašće u Laktašima kod Banje Luke. Autorski dvojac je uspio arheološki materijal, koji je bio pohranjen u Muzeju Bosanske krajine u Banjoj Luci, analizirati sa aspekta određivanja stvarne kulturne stratografije. Svi u radu navedeni pokazatelji, koji su rezultat korištenja najsavremenijih arheoloških metoda istraživanja, ukazuju da se naselje na Brdašću može datirati u najmlađe faze kasnog bronzanog doba i da prelazi prema željeznom dobu. Arheološki materijal omogućio je Jamakoviću i Žeravici da zaključie kako naselje na lokalitetu Brdašće pripada jedinstvenom kulturnom sloju u kojem su se izdvojile dvije osnovne građevinske faze što se mogu vezati za dugi period nastanka naselja na tom lokalitetu.

Mitovi i legende, kao dio kulturno-historijske usmene tradicije, mogu se iskoristiti kao historijski izvor, a koji kao takvi mogu pomoći da se dođe do određenih naučnih spoznaja. Tako u članku "Legenda o Kadmu i problem porijekla Enhelejaca" Adnan Kaljanac kroz interpretaciju pisane građe i arheoloških nalaza nastoji dati odgovore na pitanja o razlozima zbog kojih su Enhelejci zauzimali tako značajno mjesto u grčkoj mitologiji, kojoj etničkoj skupini su pripadali, da li postoji veza između Enhelejaca i Ilira. Kaljanac u velikoj mjeri uspijeva dokazati da Enhelejci o kojima govori Le-

genda o Kadmu nisu Iliri, ali da je moguće da predstavljaju eponimni narod iz kojeg je nastalo ime Ilir. Beotski Enhelejci svoje porijeklo mogu vezati za jezero Kopaida sa čijih su se obala pokrenuli i kretali Kadmejskim putem od Halkidika do Jadranskog mora, gdje su osnovali svoje emporije ili apoikije. Budući da se nakon preseljenja nisu odrekli vjerovanja u jegulje, Grci su ih, kako je to u radu primijećeno, prozvali Ilirima, jer si Iliri obožavali zmije - životinje slične jeguljama.

Religija kao dio prepoznatljivog etničkog identiteta je i tema rada naslovljenog "Posebnosti autohtonih kultova u rimskoj Istri", čiji je autor Vesna Girardi-Jurkić iz Hrvatske. Specifičnosti autohtonih istarskih kultova autorica je obrazložila kroz detaljnu opservaciju i analizu antičkih epigrafskih spomenika, koji pripadaju posebnoj skupini označenoj kao votivni spomenici. Vidljivo je da je Girardi Jurkić svoju naučnu pažnju o ovoj problematici usmjerila na ona autohtona božanstva čija su imena izvorno očuvana. U izvornom onomastičkom obliku pojavljuju se imena Borija (*Boria*), Trita, Nebre (*Nebres*), Sentona, Eja (*Eia*), Ika ili Ica i Irija Venera (*Iria Venes*). Statističkom analizom autorica je došla do podatka da je na području Istre 93% imena autohtonih božanstava ženskog porijekla, što dovodi u vezu sa matrijarhatom, koji su njegovali Liburni prije rimskih osvajanja. Ujedno zadržavanje domaćih kultova, koji su se manifestirali na prikazu majke koja rađa dijete ili tračkog konjanika, omogućilo je opstanak liburske i histarske duhovne kulture sve do pojave kršćanstva.

Poput spomenutog članka Vesne Girardi Jurkić i članak Salmedina Mesihovića "Aevum Dolabellae – Dolabelino doba" obrađuje tematiku koja je u vezi sa rimskom upravom na prostoru zapadnog Balkana.

Autor navodi da je izvršeno niz naučnih istraživanja i napisano više radova koji se odnose na prisustvo Publija Kornelija Dolabele u rimskoj provinciji Dalmaciji, ali i da ova naučna problematika iziskuje daljnja promatranja izvorne građe i dosadašnjih naučnih zaključaka. Svoju argumentaciju o značaju Dolabele, kao jedne od najvećih historijskih figura svoga vremena, Mesihović je potkrijepio analizom epigrafskih natpisa i rimskih pisanih izvora. Članak je koncipiran tako da detaljno opisuje okolnosti u Iliriku koje su prethodile Dolabelinom dolasku na mjesto namjesnika, potom je navedena Dolabelina biografija, nakon čega slijedi analiza epigrafske građe, koja se odnosi na ovu historijsku ličnost. Analiza epigrafske građe je pokazala da je Dolabela bio zaslužan za cestovnu mrežu u dužini većoj od 400 rimskih milja (588–600 km), izgrađenu za samo pet godina. Taj podatak je pokazatelj da se u ovom slučaju radilo o jednoj od najvećih građevinskih djelatnosti u historiji koja se odvijala na prostoru Bosne i Hercegovine, kao i cjelokupnog zapadnog Balkana. U skladu sa svim navedenim, u radu je Mesihović zaključio da je Dolabela bio carski legat koji je najzaslužniji za konačno uvođenje ilirskog, gorštackog, protohistorijskog svijeta u razvijenu civilizaciju Mediterana.

Iz kasnijeg perioda rimske uprave u provinciji Dalmaciji dva su ulomka keramičkih posuda čiju je analizu izvršio Adnan Busuladžić. Rezultati te analize objavljeni su u članku "Nalaz ulomaka keramičkih posuda sa prikazom zmije iz Japre kod Bosanskog Novog". Busuladžić je u radu najprije opširno objasnio značenje i značaj zmije u mitologiji Ilira, Grka i Rimljana, te ulogu tog životinjskog totema u mitraizmu i kršćanstvu. Detaljno iznošenje faktografskih činjenica vezanih za kult zmije omogućilo

je autoru da rezultate analize dva ulomka keramičkih posuda iz Japre stavi u odgovarajući kontekst. Značajno je istaći da su u pitanju dva do sada neobjavljena arheološka nalaza, koji su se nalazili u depou Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Na osnovu komparativne analize, Busuladžić je utvrdio da je riječ o različitim fragmentima dvije kultne zdjele sa tri ručke oko kojih su bile omotane zmije. Obje posude definirane su kao kultne posude mitraističkog kulta, gdje je zmija imala određenu ulogu. Datacija opisana dva nalaza se, prema autorovom uvjerenju, može precizirati najkasnije do prvih desetljeća IV stoljeća. Dobiveni rezultati su još jedna potvrda rasprostranjenosti Mitrinog kulta na tlu Bosne i Hercegovine u antičkom razdoblju.

Na prostoru srednje Bosne, u općini Vitez, dogodilo se krajem 2009. godine otkriće kasnoantičke nekropole na lokalitetu Grovnice u Malom Mošunju. Stoga se u aprilu 2010. godine pristupilo zaštitnim arheološkim istraživanjima čije je rezultate u članku "Kasnoantička nekropola na lokalitetu Grovnice u Malom Mošunju – Općina Vitez" opisala rukovoditeljica spomenutog istraživanja Snježana Vasilj. U članku je navedeno da je tokom istraživanja na lokalitetu Grovnice istraženo ukupno devet grobova, dvije grobnice na svod i jedan nepotpuno definirani objekat. Na osnovu postignutih rezultata, utvrđeno je da je najprihvatljivije grobnice definirati kao dio ranokrćanske, odnosno kasnoantičke tradicije. Od pokretnih nalaza autorica je posebno istakla dvije željezne pređice koje se ubrajaju u materijal rimske provincijalne tradicije kasne antike. Također, Vasilj je iskoristila priliku da u članku skrene pažnju na problem devastacije ovog lokaliteta.

Radovi u *Godišnjaku* vezani za srednji vijek započinju člankom Tibora Živkovića

"O počecima Bosne u ranom srednjem vijeku". Rad je ranije objavljen u *Spomenici akademika Marka Šunjića (1927–1998)* na engleskom jeziku, a u *Godišnjaku* je objavljen u prijevodu, koji je priredio Emir O. Filipović. Živkovićev rad ima posebnu naučnu težinu jer se bavi manje istraženim dijelom bosanske srednjovjekovne historije. Analizom poznatog djela bizantskog cara Konstantina VII Porfirogeneta *De administrando imperio*, Živković je došao do određenih zaključaka. Naime, na osnovu dokaza iznesenih u ovoj studiji, a sudeći prema izrazu *kastra oikoumena*, Bosna je prije 822. godine bila kneževina na sličan način kao i Zahumlje, Travunija, Konavle, Moravija, Duklja, Paganija, Hrvatska i Srbija.

Datacija ćirilicnog epigrafskog natpisa na stečku iz Konjskog kod Trebinja je tema članka Esada Kurtovića "Dobrašinovići iz Vrsinja (Datiranje natpisa na stečku Vukašina Dobrašinovića iz Konjskog kod Trebinja)". Kurtović naglašava u uvodnom dijelu da je potreba za istraživanjem ove vrste historijskih izvora bitna, jer datacija natpisa značajno pomaže u praćenju jezika i pisma u srednjem vijeku. Navedena su i ranija datiranja natpisa nadgrobnog spomenika Vukašina Dobrašinovića, sa svim njihovim dobrim i lošim aspektima određivanja datuma nastanka spomenika i njegovog natpisa. Na osnovu faktografskih podataka, koji su zabilježeni u pisanim izvorima, o porodici Dobrašinovićima iz Vrsinja autor je ponudio kao *terminus post quem* natpisa juni mjesec 1428. godine. Gornja granica za datiranje natpisa (*terminus ante quem est*) u radu nije navedena, jer Kurtović smatra da je potrebna još jedna paleografska obrada natpisa kroz prizmu određivanja ponuđene donje granice koja je iznesena u članku.

U radu Emira O. Filipovića "Trijumfalni

salavoluk cara Maksimilijana I i bosanska heraldika“ predstavljena je carska politika Maksimilijana I Habsburškog, cara Svetog rimskog carstva, Trijumfalni slavaluk kao umjetničko i historijsko djelo, te bosanski grb na njemu i na ostalim heraldičkim spomenicima Maksimilijanovog vremena. Autor detaljno objašnjava značaj pojave bosanskog grba na Maksimilijanovom Trijumfalnom slavaluku kao historijskog pokazatelja Maksimilijanovih vojnih ambicija usmjerenih protiv Osmanlija i njegove ideje o jednom univerzalnom kršćanskom carstvu. Filipović smatra da je tradicija o starom grbu Bosanskog kraljevstva, ukoliko je ikad i postojala na evropskom Zapadu, već od kraja XV i početkom XVI stoljeća, bila u potpunosti izgubljena, te se iz te heraldičke konfuzije izrodio simbol ruke sa mačem koji će vremenom postati grbom bosanskog kraljevstva. Upravo ruka sa mačem kao grb Bosne pojavljuje se na središnjoj kompoziciji Trijumfalnog slavaluka. Konačan epilog, kako se navodi u zaključku rada, ova heraldička priča dobila je tek 1889. godine usvajanjem ovog grba za zemaljski grb Bosne i Hercegovine.

Duhan kao industrijska biljka od XVII stoljeća bio je jedna od osnovnih kultura koje su se uzgajale u Hercegovini. O toj historijskoj činjenici i značaju duhana piše Marija Naletelić u radu “O povijesti duhana u Hercegovini do kraja Prvog svjetskog rata“. Hronološki je Naletelić prikazala dolazak duhanske kulture na prostor Hercegovine, odnosno odnos osmanske i austro-ugarske vlasti prema uzgajivačima duhana te značaj te biljke za privrednu historiju južnog dijela Bosne i Hercegovine. Treba napomenuti da autorica u radu posebno naglašava neke historijske zanimljivosti poput nagrada koje su hercegovački proizvođači duhana u XIX stoljeću dobivali

u prestižnim evropskim centrima ili opisa uvjeta rada zaposlenih u tvornici duhana u Mostaru. Takav pristup historijskim činjenicama ovaj rad približava tzv. historiji svakodnevnice, koja je sve popularnija u modernoj historiografiji.

“*Das Volkstum ist der Völker Jungbrunnen – Friedrich Salomo Krauss und die ethnographische Erforschung Bosniens – Herzegowinas*“ (“Narodno obilježje je samom narodu izvor mladosti - Friedrich Salomo Krauss i etnografsko istraživanje Bosne i Hercegovine“) jeste članak Lejle Sirbubalo koji je u *Godišnjaku* objavljen na njemačkom jeziku. U ovom slučaju, u pitanju je rad posvećen etnografskom izučavanju Bosne i Hercegovine za vrijeme okupacije i aneksije te analizom djela etnografa i seksologa Friedricha Saloma Kraussa. Autorica je opisala njegov istraživački put u Bosnu i Hercegovinu koji je trajao od 1884. do 1885. godine i imao je za cilj da proučava običaje naroda u Bosni i Hercegovini. Pisanje Kraussa o Bosni i Hercegovini nesumnjivo ukazuje na težnje Beča da bosanskohercegovački narod približi njemačkom dijelu Monarhije. Sirbubalo je u Kraussu prepoznala ličnost čiji radovi imaju izuzetnu, kako etnografsku tako i historijsku važnost i stoga mu je posvetila svoju naučnu pažnju, promovirajući njegova istraživanja kroz ovaj članak.

Svoje mjesto u trideset i devetom izdanju Glasnika našao je još jedan članak sa etnološkom tematikom. To je rad “Tekstualna konotacija svetog mjesta na primjeru predaje o slici Gospe sa Kondžila“ Marija Katić koji je u radu analizirao tekst i kontekst dostupnih zapisa o slici Gospe sa Kondžila, ali i predaje za koje je smatrao da su tematski sa slikom povezane. U radu su obrađeni tekstovi sa područja sjeveroistočne Bosne bez obzira kojom

konfesionalnom usmjerenju pripadaju i koji ih je zapisao. Na osnovu toga, Katić je došao do određenih hipoteza koje detaljno obrazlaže u radu, a koje mogu dati određene odgovore na pitanja vezana uz ovu problematiku.

Pored radova eminentnih i afirmiranih stručnjaka, Redakcija je ukazala povjerenje i dvojici studenata Odsjeka za historiju Filozofskog fakulteta, koji su objavili prikaze skorije objavljenih knjiga. Imajući u vidu kvalitet koji u sebi sadrže naučni radovi objavljeni u *Godišnjaku*, ne može se pobje-

ći utisku da i ovo izdanje kao i ranija uspijeva održati dignitet arheologije, historije i etnologije. Tim više što su u ovom izdanju u velikom broju objavljeni članci nove generacije stručnjaka. Tako se može zaključiti da ovaj broj *Godišnjaka* predstavlja spoj više generacija naučnih radnika, koji su na iznimno kvalitetan način prezentirali svoja otkrića i istraživanja iz raznih segmenata humanističke naučne misli ■

Amra Šaćić

Disidentstvo u suvremenoj povijesti. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa, ur. Nada Kisić Kolanović, Zdenko Radelić, Katarina Spehnjak, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2010, 439 str.

Zbornik radova *Disidentstvo u suvremenoj povijesti s Međunarodnoga znanstvenog skupa* održanog u Zagrebu 19. studenoga 2009. godine u organizaciji Hrvatskog instituta za povijest obuhvaća dvadeset pet radova povjesničara koji su obradili različite aspekte vezane za problematiku disidentstva. „Organizacijski odbor zamislio je da se temi disidentstva pristupi isključivo analitički, s težištem na nekoliko pitanja: metodološki problemi; povijesno-politički okvir: sustav u Hrvatskoj i Jugoslaviji, odnos inozemstva prema disidentima; pojedinci, društvene skupine i pokreti u Hrvatskoj; odnos politike i kulture te *studije slučaja*“. (9) Dvadeset četiri autora istraživala su različite aspekte vezane za problematiku „disidentstva, opozicije i otpora“. To su: Katarina Spehnjak, Zdenko Radelić, Nada Kisić Kolanović, Stipe Kljajić, Josip Mihaljević, Marko Zubak, Igor Graovac, Albert

Bing (Hrvatski institut za povijest, Zagreb); Krsto Cviić (London); Daniel Ivin (Zagreb); Srđan Cvetković (Institut za savremenu istoriju, Beograd); Aleš Gabrič (Institut za novejšo zgodovino, Ljubljana); Husnija Kamberović, Vera Katz (Institut za istoriju, Sarajevo); Marijana Stamova (Bugarska akademija znanosti, Balkanološki institut, Sofija); Radmila Radić, Zoran Janjetović (Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd); Andreja Gržina (Zagreb); Mira Radojević (Filozofski fakultet, Beograd); Anđelko Vlašić (Zagreb); Branimir Šutalo (Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zagreb); Marko Fuček (Zagreb); Iva Kraljević Bašić (Zagreb) i Dino Mujadžević (Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod).

U Zborniku radova o disidentstvu u suvremenoj povijesti polazi se od problematike njegovog pojmovnog definiranja i